

PROF. DR. MEHMET S. AYDIN'A GÖRE TÜRK TOPLUMUNUN MODERNLEŞMESİ

Araştırmanın bu bölümünde değerli felsefecimiz Prof. Dr. Mehmet S. Aydın'ın modernleşmeye bakışını sunacağım.

Batı ile İslam ülkelerindeki modernite şemaları bütünüyle birbirinden ayrı özelliktedir. Orada tarihin, sosyal gerçekliğin doğal sonucu olarak beliren bir hareket iken, diğer ülkelerde bir *etkilenme, taklit etme* sonucunda bir *izmi* kabul edip etmeme sıkıntısının yaşandığı bir harekettir. Batının kendisi doğrudan ve dolaylı bir biçimde kendi modernizmini bize empoze etmektedir. (Aydın 1995, 30)

Türkiye'de *aydınlanma* diye bir devirden söz edilemeyeceği için modernleşmenin XIX. yüzyıl ortalarında dışardan gelen, asrın fikri bir ürünü olduğu söylenebilir. Türkiye 200 yıllık süredir batılılaşma yoluyla çağdaşlaşmaya çabalamaktadır.

Batının üstünlüğü ilk defa savaş meydanlarında, mağlubiyet acısıyla kabul edilmiş, akabinde *Tanzimat, Islahat, Meşrutiyetle* modernleşmenin zorunluluğu *fikri ve ameli* düzeyde işlenmiş, bilim ve teknolojinin sonrasında toplumsal alanlarda da değişimler hissedilmiştir. Osmanlı zamanında görülen bu olaylar Türkiye için de geçerlidir. Çünkü iki toplum birbirinin devamıdır. (Aydın 1995, 30)

Batıyla karşılaşma esnasında onun üstünlüklerine gözlerini kapatamayan yönetim ve aydınlar derin bir sarsıntı geçirmişlerdir. Bu şok yalnızca bir imrenmeden değil korkuyu da beraberinden getirmiştir. M. Aydın, Batıyla gerçekleşen bu erken temasın faydalı olduğunu belirtir. (Aydın 1995, 32)

Türkler modernleşmeyi Avrupa'yla rekabete girme değil onlara *katılma* olarak algılamışlardır. II. Mahmud devri yenilikleri yalnız askeri değil, hükümet yapısı ve toplumsal yaşamı içine katacak şekilde genişletmiştir. Tanzimatla *Avrupalı toplumsal kalıplar* standart uygulamalar haline gelmiştir.

Hızlı bir ilerlemeyle yayılan Osmanlı devleti, denetimi altına aldığı yerlerde fikri birlik, inanca dayalı beraberlik duygularını yerleştiremediğinden ve buna ek olarak XIX. yüzyılın Batıdaki gelişmeleriyle beraber, problemler ağırlık kazanmıştır. (Gündem 1999, 55)

Devlet; eski kanunların ruhuyla geri kalmışlık sorunlarını çözemeyeceğini ve Batıda görülen *hürriyet, eşitlik, insan hakları* fikirlerinin yaygınlık kazanmasıyla Abdülmecit zamanında Reşit Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat fermanı okundu ve batılılaşma *siyasi, hukuki* bir şekil aldı. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi düşünürler batılılaşmanın

öze inmesine vesile olmuşlardır.

Çağdaşlaşmaya inanan bir diğer grupsa aceleci davranıp, insanların manevi duygularını hiçe sayan kesim olmuştur. (Gündem 1999, 57)

Toplum karşısına *Batılı ol, kurtul* düşüncesiyle çıkan Batılı değerlerin müritleri konumundaki Abdullah Cevdet, Mahmut Esat Bozkurt v.s. şahıslar Batıyı bir bütün olarak görüp, onu olduğu gibi taklit edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Oysa bu düşünce Türk toplumu için *öl, kurtul* anlamına geliyordu. (Gündem 1999, 58)

Modernleşme sürecinde yapılan en büyük yanlış; batılı anlamda kültürel, entelektüel yapıya sahip olmamıza rağmen, Batı'nın dış tezahürlerini benimseyerek batılılaştığımızı sanmamızdır. Biçimsel olarak kravat takma, sakal tıraşı olma soldan sağa yazı yazmak ilerlemecilik sayıldı. Böylece biçimler değişti. Fes gidip şapka geldi. Fakat altındaki kafa aynı kaldı. Eski ve yeni arasındaki çatışmanın yoğunluğu bir *kimlik krizi* doğurdu. Oysa asıl sorun; problemlerimizi çözecek olan aklı özgürleştirip dogmatizmden kurtarmaktır.

Cumhuriyet döneminde bağımsız bir devlet oluşturulduktan sonra M. Kemal bu toplumu garp medeniyetine taşımak istemiştir. Bu yöndeki inanç, devletin bizzat müdahalesine neden olmuştur. Sekülerleşmenin de etkisiyle *modernleşme* devlet politikası haline dönüşerek, dinsel temaları toplumsal alandan silme gayreti içerisine girmiş ve sıkıntılarının doğmasına sebebiyet vermiştir. (Aydın 1995, 33)

Modernleşmenin yoğunluğu içerisinde Said Halim Paşa, M. Akif gibi İslamcı kesimin endişesi; Batı zihniyetinin sorgusuz bir biçimde tüm özellikleriyle birlikte ülkemize aktarılması ihtimaliydi (Aydın 2000, 134). Türkiye'de medresede yetişip geleneksel değerlerle bezenmiş A. Hamdi Akseki, Elmalılı gibi şahıslar dahi batıdan ziyade onun *manevi yönüne* karşı çıkmışlardır (Aydın 2000, 33). Korkulan bu ihtimal, Aydın'a göre gerçekleşmiş ve ülkemiz hala bu tepeden inme kültürel, toplumsal değişim sancısını çekmektedir. Aydın, ülkemizde gerçekleşen durumun tarihsel ve sosyal bir oluşumun tezahürü olan *modernite değil*, bunun ideolojik şekilde benimsendiği *modernizm* olduğunu belirtir.

Batılılaşmayla beraber *İslam*, yönetici elit tarafından bir problem alanı haline getirilmiştir. Tanzimattan beri *Teorik İslam* ile *Osmanlı İslam'ı* ayırt edilememiş ve İslam gericiliğin, ikelliğin sorumlusu olarak görülmüştür. Ziya Gökalp'ın "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" tezinden İslamlaşma dışarda bırakılarak; batılılaşma projesi tatbik edildi. Din tüm kamusal alanlardan yalıtılarak özel alana sıkıştırıldı.

Sağlam bir *bilgi felsefi sistemimiz* olmadan, konuları derinlemesine analiz etmeden, acil kararlar vermemiz hatalarımızın yegane kaynağıdır. Asırlardır devam eden kalkınma

modernleşme çabamızda kollektif başarı elde edememişiz, bunun asıl nedeni de bu çabamızı; manevi güçten, halk desteğinden mahrum bırakarak sembolik tezahürlere önem vererek, dini hayattan uzaklaşmaktır. Bu süreçte modernite ve din yeterince birbirinden beslenememiştir. (Aydın 2000, 42-43)

Dini yaşamımızın fikri ve ameli derecede kendini yeterince yenileyememesi, bazı durumlardaysa canlı olmasına rağmen işlevlerine engel olunması *çağdaşlaşma* ile *din* arasında problemlili bir alanın doğmasına neden olmuştur. (Aydın 2000, 54)

Hızlı ve plansız gelişen ve süreklilik gösteremeyen bir siyaseti olan ülkemizde *değişim* çok hassas biçimde gerçekleştirilmelidir. Oysa görülen kadarıyla biz bu süreçte Batıya eklemlemeye, ekonomi, hukuk siyasetimizi onların kriterlerine uydurarak bir yerlere varmaya çalışıyoruz. (Aydın 2002, 60)

Türkleri modernleştirmeden sorumlu tutanlar, gelişmenin şartını; *din* ve *gelenekten* uzaklaşmada görme yanlışını işlemişlerdir. Eğitim modelimizde Türk-İslam tecrübesi dahi göz ardı edilmiş, böyle bir anlayış adına düşünmek bile izne tabi tutulmaya çalışılmıştır. Bu durumlar insan hakları, demokrasi açısından Batıyı hep geriden takip ettiğimiz bir göstergesidir. (Aydın 2002, 146)

Bu problemlerin asıl kaynağı: Bilgi eksikliği, düşünce üretmemek ve irade zayıflığıdır (Aydın 2002, 63). Bilgi üretme bakımından üzülecek bir konumdayız. Kendimizi Batıyla mukayese etmek, onların yaptıklarını ülkemize taşımak değildir. Amaç bunu yöntem olarak gerçekleştirebilmektir. (Gündem 1999, 99)

Modernleşme çabalarının istenilen hedefe ulaşamamasının asıl nedeni onun batılılaşma anlamında algılanışı, Türk-İslam sentezinin, kültürel tarihin ihmal edilmesidir. (Gündem 1999, 140-142). Aydın'ın yaklaşımına göre, Ziya Gökalp'in formüleştirdiği *Türkleşme*, *İslamlaşma*, *Muasırlaşma* birbirini etkileyerek denge oluşturabilseydi başarı sağlanabilirdi (Aydın 1997, 169). Bu denge içerisinde devlet; özellikle dinsel inançlara müdahaleden kaçınmalı, hatta onun modern şartlara uyum sağlaması için zemin hazırlamalıydı. (Aydın 1997, 170)

Fikri ve içtimai alanlarda görülen bu problemler kültürel birikimimiz tecrübelerimizle aşılabilecek sorunlardır. Bu durumda demokrasinin belirleyicisi konumundaki *laikliğin* kapalı bir ideolojiye dönüşmemesi gerekir.

Aydın'a göre din - çağcılık bağlamında birbiriyle bağımlı olarak, çağdaş gereklere uyumlu bir din anlayışı, İslam ve çağdaş gerçekliğe uygun milliyetçilik anlayışının işlerlik kazanmasıyla teorik açıdan sağlam bir çağdaş Türk Müslümanlığı gerçekleştirilebilir. (Aydın 2000, 70-71)

Kur'an'ın çağa uygun olarak yeniden yorumlanması içtimai, felsefi eğitimin geniş çevrelere yayılması, halkı memnun edecek şekilde *Çağdaşlaşma, İslamlaşma ve Türkleşme* tezinde yol alınırsa, Aydın'a göre, çağdaş dünyaya katkıda bulunabilen, sürekli yenilenip gelişen bir model oluşturulabilir. Felsefecimize göre Mehmet Akifin “*Alırız ilmini garbın, alırız sanatını*” beyiti böyle bir modele işaret eder. (Aydın 2000, 72)

Modernleşme hareketinde yüz akıyla sonuç alabilmemiz için kendimiz olarak var olmak zorundayız. Avrupa'yla sanayi devrimini tamamlayamamış, toplumsal gelişmesi farklı olan bir toplumda Avrupa'nın siyasi, hukuksal üst yapıları ithal edilerek ilerleme sağlanamaz. Bizde bu süreç kapalı, sır ideolojiye (modernizme) dönüştüğü için halkça kabul görmemiş ve asrılık *gavurluktur* teması yaygınlaşmıştır. (Gündem 1999, 200)

Modernleşme çabamızda hem bilimin verilerini hem de yanlış dini telakkileri kabulleniş, *zihinsel bölünmüşlük* gibi nedenlerle bir *kimlik krizi*yle karşı karşıya kaldık. Bunun sonucunda mantıksal tutarlılıktan uzaklaşarak, İslam'ı mesul gösterebilme telaşı ve savunma psikolojisiyle hareket eder olduk. (Aydın 1997, 170)

Aydın'ın değerlendirmelerine göre modernleşme sürecinde toplumumuz Ziya Gökalp'in da vurguladığı gibi, ne radikal bir inkılapçılık ne de katı bir muhafazakarlıkla gelişme kaydedemez. Asrın fennî ve tekniklerini millî ve dinî geleneklerimizle birleştirerek çağdaş İslam-Türk medeniyeti kurulabilir. Bu düşüncenin sosyal alana yayılamaması, çağdaşlaşmanın önündeki en büyük engellerdendir. (Gündem 1999, 208).

Tüm bu problemler alanlara rağmen Batıdaki gelişmelerin de etkisiyle dini ve fikrî hayatımızda yavaş da olsa değişimler sezilmekte, tarihte yaşanılmış din ile Kur'an kaynaklı dinin aynı olmayabileceği düşünülerek fikrî hayatımızda bir İslam modernizmi zuhur etmiştir. (Aydın 2002, 48)

Aydın açısından bu sosyal değişme Müslüman kimliğini geri plana itmemeli. Bütün nesiller *teceddütle, ıslahı* ideal olarak gerçekleştirmekle kendilerini mükellef saymalıdırlar. (Aydın 2002, 49)

Recep EREN

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet S., *İslam'ın Evrenselliği*, Ufuk Yay., İstanbul, 2000.

————— *Niçin?*, Zaman Yay., İstanbul, 2002.

————— “Türkiye’de Din ve Modernleşme”, *Türkiye’yi Yeniden Düşünmek*, Sempozyum kitabı içinde, Hak-İş Yay., Ankara, 1997.

————— “Din ve Modernite Üzerine”, *İzlenim*, İstanbul 1995.

Gündem, Mehmet, *Mehmet S. Aydın ile İçerik Kritik Bakış*, İyi Adam Yay., İstanbul, 1999.